

ESTUDIS D'HISTÒRIA AGRÀRIA

LA INTRODUCCIÓ I L'EXPANSIÓ
DE NOUS CONREUS

28

Sumari

DOSSIER: LA INTRODUCCIÓ I L'EXPANSIÓ DE NOUS CONREUS

- 11 La introducció i l'expansió de la patata i el blat de moro a Catalunya
The introduction and expansion of potato and corn crops in Catalonia
Albert Fàbrega Enfedaque

- 47 La pràctica del conreu de l'arròs a l'Empordà, segle XVIII (abans de la reglamentació de 1767)
Rice cultivation in the Empordà region, 18th century (prior to regulation in 1767)
Pere Gifre Ribas

- 65 Novals i conreu de nous productes agraris al bisbat de Girona, segles XIII-XIV
Newly broken fields and cultivation of new agricultural products in the bishopric of Girona, 13th-14th centuries
Elvis Mallorquí

- 89 La cuina dels nous aliments americans a Catalunya
Cooking new foods from the Americas in Catalonia
Maria dels Àngels Pérez Samper

- 113 L'expansió de nous cultius per les hortes valencianes (segles XIII-XIX)
The expansion of new crops in the Valencia orchards (13th-19th centuries)
Tomàs Peris-Albentosa

- 149 De la cuenca del Yangtsé a las marismas del Guadalquivir: la introducció del cultivo y del consumo del arroz asiático (*Oryza sativa*) en Al-Andalus durante la Edad Media
From the Yangtze basin to the marshes of the Guadalquivir: The introduction of the cultivation and consumption of Asian rice (Oryza sativa) in Al-Andalus during the Middle Ages
Antoni Riera Melis

- 169 Del paisatge altmedieval a la feudalització del territori. Progressió dels cultius i restricció de la dieta al comtat de Barcelona entre els segles IX i XII
From the High Medieval landscape to the land tenures of Feudalism. Crop progression and diet restrictions in the County of Barcelona between the 9th and 12th centuries
Maria Soler Sala

MISCEL·LÀNIA

- 193 Criades, mossos i altres servents del Mas Terrats de Romanyà d'Empordà (1794-1808)
Maids, waiters and other servants at Mas Terrats in Romanyà d'Empordà (1794-1808)
Albert Serramontmany i Hugas

Crida per rebre articles per als dossiers dels propers números d'«Estudis d'Història Agrària»

La revista *Estudis d'Història Agrària* vol mantenir la publicació d'un dossier a cada número. Les normes de captura d'originals i de la seva avaluació impedeixen l'encàrrec d'articles per a la confecció dels esmentats dossiers. És per això que la revista fa una crida a tots els agraristes i investigadors que treballen sobre els temes que exposem a continuació per tal que envïin articles per ser sotmesos a avaluació i publicats en els números següents:

Dones, nens i món rural
Fires, transport i comerç
El bosc. Explotació, recursos i indústria

Els articles o la manifestació de participar en alguns d'aquests dossiers es poden comunicar a la revista (eha@ub.edu).

A part dels articles per a aquests dossiers, es poden enviar treballs per a la secció de miscel·lània, que també seran subjectes d'avaluació d'acord amb les normes que es troben a la revista.

Darrers números i dossiers publicats

11. La contractació agrària a Catalunya
12. El pairalisme
13. Alimentació i història
14. La ramaderia: aspectes de la seva evolució
15. Agricultures mediterrànies contemporànies
16. Franquisme i món rural a Catalunya
17. Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós
18. Economies de muntanya a Catalunya
19. Pluriactivitat en el camp català
20. Les transformacions agràries a la Catalunya del segle XVIII. Quaranta anys després de la tesi de Pierre Vilar
21. Miscel·lània
22. Els capítols matrimonials en el món rural
23. Usos agraris i no agraris de l'aigua, clima i episodis extrems
24. Enginyeria hidràulica i drets al voltant de l'aigua
25. Conflictes i negociació en el món rural
26. Vins i aiguardents
27. Arqueologia i història agrària

Si esteu interessats a rebre els números de la revista, podeu enviar les vostres dades personals o acadèmiques i un número de compte bancari on carregar els rebuts a: eha@ub.edu. Només es cobren els números a mesura que van sortint, i a un preu reduït.

Normes per a la recepció d'originals, avaluació dels articles i característiques formals

1. La revista *Estudis d'Història Agrària* accepta per a la seva publicació qualsevol manuscrit (article, nota, ressenya, crítica de llibres, repàs bibliogràfic o estat de la qüestió) relatiu a l'anàlisi històrica de l'agricultura i la societat rural en el sentit més ampli i des d'enfocaments interdisciplinaris, ja siguin treballs teòrics, metodològics o empírics.
2. Els treballs s'enviaran a l'adreça següent: Estudis d'Història Agrària, Centre d'Estudis d'Història Rural del CEHI (Universitat de Barcelona), Pavelló de la República, Av. Cardenal Vidal i Barraquer, s/n, 08035 Barcelona, per duplicat i també per correu electrònic (eha@ub.edu). Els treballs hauran de ser originals i no haver estat enviats a cap altra revista per a la seva avaluació.
3. El Consell de Redacció sotmetrà els originals a avaluació de dues persones externes, els quals, en el termini de dos mesos, informaran sobre la conveniència o no de publicar-los, o d'introduir-hi modificacions. En aquest cas, seran tramesos als autors per a la introducció de les modificacions convenients.
4. La secretaria de la revista *Estudis d'Història Agrària* trametrà rebut dels originals en el termini de quinze dies i el Consell de Redacció resoldrà sobre la seva publicació en un termini de sis mesos.
5. El text ha d'anar acompanyat d'una plana que contingui el títol del treball, el nom de l'autor o autors, l'adreça completa, inclosa la del centre de treball, el telèfon i l'adreça electrònica. També cal fer constar si la recerca que ha donat lloc al treball s'ha beneficiat d'alguna mena d'ajut i si el treball en qüestió s'ha presentat a seminaris, congressos, etc. Així mateix, s'adjuntarà un resum en llengua original de l'escrit i en anglès que inclogui el títol i reflecteixi, en cent paraules com a màxim, el contingut i els resultats del treball. Igualment, es faran constar les paraules clau en les dues llengües.
6. Els originals poden estar escrits en qualsevol llengua de l'Estat espanyol. El Consell de Redacció decidirà si són traduïts o es publiquen en la llengua en què han estat rebuts.
7. Els originals es presentaran impresos en paper (dues còpies) i s'enviaran també en format electrònic. Caldrà fer constar els programes informàtics utilitzats si són diferents de Word. L'extensió màxima serà de 35 planes (12.000 paraules) inclosos gràfics, quadres, mapes, bibliografia i annexos. El text ha de ser escrit a una cara i a doble esplai. Les notes a peu de pàgina cal numerar-les correlativament i incloure-les al final del text. Els quadres i les figures es numeraran correlativament, portaran un breu títol i indicaran llurs fonts. Si les cites a l'interior del text superen les quatre línies, aniran a un espai, en cursiva i amb marges diferents als generals.

8. Les referències bibliogràfiques aniran dins del text o en les notes amb el format següent: (Garrabou 1981: 44-48) o Garrabou (1981: 44-48). No s'acceptaran les referències bibliogràfiques senceres ni abreujades a les notes a peu de plana.
9. Les referències bibliogràfiques citades en el text aniran recollides al final de l'article i tindran el format següent:

(Articles)

LLONCH, Montserrat (1998). «La capacitat exportadora de la indústria catalana del gènere de punt (1876-1935)», *Recerques* núm. 37, p. 165-194.

(Tesis)

TELLO, Enric (1987). «Pagesos, menestrals i rendistes. Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana (1702-1861)» (Tesi doctoral). Barcelona: Universitat de Barcelona.

(Llibres)

SERRA PUIG, Eva (1988). *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona: Crítica.

(Capítols de llibre)

PORTA BALENYÀ, Josep M. (1984). «Algunes consideracions preliminars sobre l'evolució econòmicoagrària a la vila de Montblanc en el segle XVIII». Dins *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Vol. 1, Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 381-389.

Si algú utilitza el programa Endnote per a la configuració bibliogràfica pot demanar l'estil de la revista a la secretaria de redacció.

10. Només s'enviaran les proves d'impressió una vegada i s'hauran de retornar en un termini màxim de deu dies. Després, ja no es podran introduir modificacions.
11. Els autors rebran el PDF de l'article per fer-ne la difusió que creguin convenient, i un exemplar de la revista. Podran adquirir-ne més números a preu reduït.

DOSSIER

La introducció i l'expansió de nous conreus

La introducció i l'expansió de la patata i el blat de moro a Catalunya

The introduction and expansion of potato and corn crops in Catalonia

*Albert Fàbrega Enfedaque**

Resum

L'article analitza la introducció i l'expansió de la patata i el blat de moro a Catalunya al llarg dels segles XVIII i XIX. La generalització del conreu del blat de moro no va presentar obstacles importants, però la introducció de la patata va topiar amb resistències de tota mena. Les plantes es coneixien des del segle XVI, portades a Europa pels descobridors espanyols, però van haver de passar gairebé dos-cents anys perquè el seu conreu s'establís a gran escala. Els esforços dels agrònoms i les fams periòdiques van vèncer finalment les reticències. En el cas de Catalunya, els conreus americans es van desenvolupar plenament al llarg de la primera meitat del segle XIX.

Paraules clau: patata, blat de moro, conreus americans, Catalunya.

Abstract

The article analyses the introduction and expansion of potato and corn crops in Catalonia during the eighteenth and nineteenth centuries. The widespread cultivation of corn posed no major difficulties, but the introduction of potatoes came up against many obstacles. The plants were brought to Europe by Spanish sailors in the sixteenth century, but it was almost 200 years before the establishment of large-scale cultivation. The work of agronomists, along with periodic famines, finally overcame reluctance. In Catalonia, production of the crops from the Americas became fully developed throughout the first half of the nineteenth century.

Keywords: potato, corn, American crops, Catalonia.

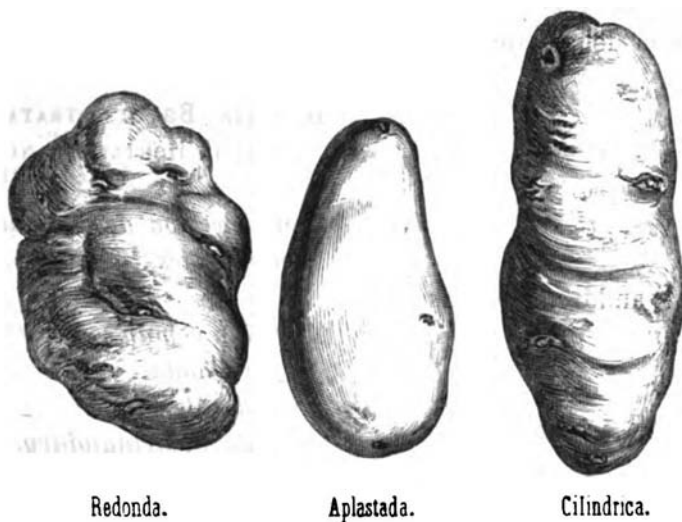
* Historiador (fabrega.albert@gmail.com)

Rebut: III-2015. Avaluat: XII-2016. Versió definitiva: I-2017.

Figura 1
Els menjadors de patates (quadre de Vincent van Gogh, 1885)

Figura 2
Gravat de l'any 1857 que mostra diverses menes de patates (Font: Anònim 1859-1861: 335)

Introducció

A la segona meitat del segle XVIII i principis del XIX, es va generalitzar a tot Europa el conreu a gran escala de la patata i la seva incorporació a la dieta de les classes populars.

No hi ha dubte que, de tots els anomenats conreus americans, el més rellevant és la patata, la qual s'ha de considerar un conreu estratègic. En el seu moment es va creure que el conreu de la patata era la solució de les fams que periòdicament recorrien Europa, provocades —en bona part per la dependència excessiva dels cereals. Així, l'any 1851, llegim (Burgos 1851: col. 2106):

Antes de generalizarse en el antiguo continente el cultivo de la patata, hallábanse la mayor parte de los pueblos de Europa afligidos frecuente y periódicamente por hambres, cuya relación forma una parte de la historia de aquellos países. Cuando los españoles, conducidos por Cristóbal Colón, saltaron por la vez primera en el continente americano, estaban seguramente lejos de sospechar que aquella tierra desconocida encerraba en su seno un tesoro infinitamente más precioso que todas las minas de Méjico y del Perú, y que todo el oro amontonado en los palacios de los caciques. Este tesoro era la patata, cuya introducción en Europa debía, dos siglos después, modificar completamente el sistema económico del Antiguo Mundo.

Aquest entusiasme va portar un altre autor (Anònim 1859-1861: 332) a escriure, l'any 1857:

Uno de los más preciados dones, acaso el mejor con que América ha enriquecido a Europa, es el solano de Quito. La hoy prosaica patata, adorno un tiempo de las opíparas mesas del lujo, ha llegado a ser el pan de los pobres; fecundísimo manantial de fécula, azúcar y aguardiente, evita el hambre y modifica las carestías.

La introducció del conreu de la patata a Europa no va ser ni ràpid ni fàcil. La dependència alimentària bàsica dels cereals i els llegums feia milers d'anys que durava, segurament des dels inicis de l'agricultura, entre altres raons perquè eren els vegetals amb un contingut més alt de proteïnes. D'altra banda, com assenyala Bernal (1997: 271), «aun siendo innegable el interés mostrado desde España y resto de Europa, el influjo e impacto económico que pudieran tener las plantas y cultivos americanos en el viejo continente tardaría tiempo en dejarse percibir».

L'altre gran conreu americà era el blat de moro. La seva producció a Europa va presentar menys obstacles que el de la patata, de manera que a finals del segle XVIII, a Espanya, el seu conreu era molt general. El 1799 es produïa blat de moro en quantitats més o menys importants en 19 de les 34 províncies espanyoles (Polo Catalina 1803).

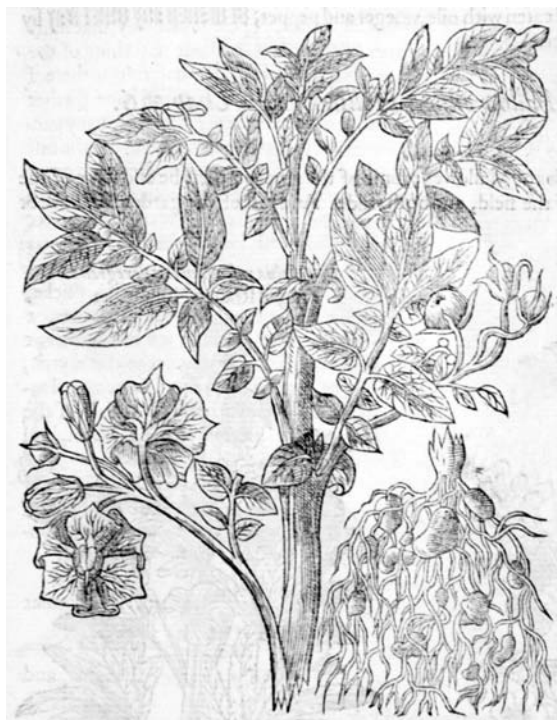
En l'anàlisi de la introducció i difusió de la patata i el blat de moro a Catalunya, les principals fonts usades han estat els diccionaris geogràfics del segle XIX. Al mateix temps s'ha comparat el desenvolupament català amb el d'altres indrets d'Espanya i amb alguns dels països de l'Europa occidental. Igualment s'ha intentat posar en evidència la dialèctica entre els pagesos —refractaris als canvis— i els agrònoms de l'època, defensors de la introducció dels nous conreus.

La batata, la patata i les *criadillas de tierra*

En ser un vegetal desconegut a Europa, va costar fins i tot definir-ne les característiques i donar-li un nom únic, de manera que, d'una banda, el mateix tubercle tenia —i té encara— molts noms diferents segons els llocs, i, de l'altra, durant molt de temps es van confondre altres vegetals amb la patata (Eiras Roel 1998: 66) (Moreno Gómez 2010: 49-53). A més a més, hi havia una gran varietat de patates.

La confusió més freqüent i general va ser amb la batata (moniato). El 1597, J. Gerarde anomenava patates les dues menes de plantes. Respecte al moniato deia: «This plant which is called of some "Swifarum Peruvianum", or Skyrrits of Peru, is generally of us called Potatus or Potatoes» (Gerarde 1597: 780). A les autèntiques patates les anomenava «Battata Virginiana sive Virginianorum, & Pappus. Potatoes of Virginia» (Gerarde 1597: 781).

Figura 3
El primer gravat que mostra la planta de la patata (J. Gerarde, 1597)

A finals del segle XVIII hi havia un gran embolic en els noms usats per a designar tres menes diferents de tubercles que en certa manera s'assemblaven. Es parlava de *batatas*, *patatas*, *patacas*, *papas*, *patatas o batatas de Màlaga*, *patatas o batatas manchegas*, *patacas inglesas* i *castañas de Indias*. La batata, o patata de Màlaga, és el moniato (Moreno Gómez 2012: 60) (*Ipomoea batata*, del gènere *Convolvus* L). Externament, la patata s'assemblava molt al moniato, i per això sovint se li va donar també el nom de batata. Durant més de dos segles —del XVI al XVIII—, la paraula *patata* va ser sinònima de batata. Després, a partir de mitjan segle XVIII, patata és sinònim de papa, i designa el fruit que actualment entenem per patata (Moreno Gómez 2010: 49-50). En algun moment, a les patates se les va començar a anomenar *batatas de la Mancha*, el *Solanum tuberosum*. Una tercera planta, semblant a les anteriors, eren les pataques o batates de canya, del gènere *Giraseles tuberosus*. Les patates eren conegudes com a *papas*, *patatas*, *batatas manchegas*, *patatas de Chile* o *patatas gallegas*. Valdés (1790: 358-366) deia que «son de muy buen gusto en la holla y guisados». També indicava que el seu conreu «se desea fomentar con mucho fundamento en nuestras provincias interiores».

Una clara mostra d'aquesta confusió, i que demostra fins a quin punt encara era ignorat el conreu de les patates a finals del segle XVIII, la trobem en el següent fet. El 5 de març de 1790, la Real Sociedad Económica de Madrid oferia una sèrie de premis; entre d'altres, un premi de «1.000 reales vellón al vecino de qualquier pueblo de las Provincias de Madrid, Toledo, Guadaluara, Segovia, Ávila y Partido de Talavera de la Reyna, que en la propia forma, y para fin de Octubre próximo, justifique haber tenido de cosecha propia mayor cantidad de arrobas de batatas» (*Gazeta de Madrid*, 5 de març de 1790, núm. 19, p. 158). En l'exemplar següent de la *Gazeta* es llegia: «En el Suplemento a la Gazeta última, núm. 19, pág. 158, lín. 30 y 31, en lugar de “batatas” debe leerse “patatas”» (*Gazeta de Madrid*, 9 de març de 1790, núm. 20, p. 168). Aquesta confusió va provocar una carta al *Diario de Madrid* en la qual es clamava per aclarir d'una vegada les diferències entre les batates, les patates i les papes. Segons l'autor, el Diccionari de la Real Academia Española de 1780 deia que la batata era una «raíz de una planta que tiene el mismo nombre: es larga, y comúnmente torcida, por de dentro blanca, y por de fuera parda, y algo mayor que las que llaman papas; críase con abundancia en las cercanías de Málaga», i, pel que fa a la patata, es llegia: «lo mismo que batata» (L. L. C. 1790).

El 1851, la diferència entre la patata i la batata era ben establerta, tot i que «la semejanza que entre el tubérculo de la batata y el de la patata existe, ha dado a los agricultores que se han ocupado de la primera, la idea de sujetarlo a un mismo modo de cultivo» (Burgos 1851: col. 2112).

Una altra confusió que afecta les patates té relació amb les anomenades *criadillas de tierra*. L'any 1611, Martínez Motiño, cuiner major del rei, va publicar un llibre de receptes en el qual apareixen: «Cómo se guisan las criadillas de tierra», «Otro platillo de criadillas de tierra», «Caçuela de criadillas de tierra», «Criadillas de tierra con huevos rebueltos» i «Pastel de criadillas de tierra» (Martínez Motiño 1611: fol. 180v-182r). Alguns autors han identificat les *criadillas de tierra* amb les patates (Eiras Roel 1998: 65). Si això és correcte, vol dir que a principis del segle XVII la patata ja formava part dels sofisticats plats de la cuina del rei espanyol, cosa que sembla força inversemblant, veient l'evolució de la introducció del conreu a tot Europa. D'acord amb Pius Font i Quer, la patata també s'anomena *criadilla* (Font i Quer 1987: 588), però, en canvi, Josep Quer, en la seva *Flora española*, deixa ben clar que les anomenades

criadillas de tierra són les turmes, un fong subterrani¹ (Quer 1784: 430-431). L'any 1788, Francisco de Zamora escrivia que a Vilac (Vall d'Aran) feia quaranta anys que es conreaven *criadillas de tierra*, conreu que s'havia iniciat a Arró i Arres (Vall d'Aran) (Duran 1997: 299-300) (Arnabat 2006: 198). Aquesta afirmació de Zamora, que segurament està parlant de patates, encara ha creat més confusió, en anomenar les patates *criadillas de tierra*.

Introducció de la patata des d'Amèrica

Sembla prou clar que la patata la van portar els conqueridors espanyols des d'Amèrica. Si més no, la coneixien. Tot i això, la polèmica va durar anys sobre si en realitat havia estat l'anglès sir Francis Drake qui des de Virginia les havia portat a Europa. També es deia que va ser sir Walter Raleigh qui en va popularitzar el conreu a Europa (Olmedilla 1896: 107). De totes maneres, fora dels ambients dels naturalistes experimentals, el tubercle va ser ignorat durant segles i es va considerar una planta exòtica, sense utilitat real per a les persones o els animals.

El 1553, Pedro Cieza, en la seva coneguda crònica del Perú, escrivia:

Los naturales de esta tierra son de mediano cuerpo, y tienen y poseen fertilísima tierra, porque se da gran cantidad de maíz y yuca y ajos o batatas, y otras muchas maneras de raíces provechosas para la sustentación de los hombres (Cieza 1922: 164).²

[...] criáanse muchas batatas dulces, que el sabor dellas es casi como de castañas; y asimismo hay algunas papas (Cieza 1922: 225).

El principal mantenimiento dellos es papas, que son como turmas de tierra (Cieza 1922: 312).

Els conqueridors espanyols no van fer gaire cas de les patates. Les esmentaven com a aliment dels indis, però no sembla que es plantegessin en cap moment conrear-les o consumir-les. López de Gómara, el 1552, només les cita una vegada molt de passada: «Biven en el Collao los hombres cien años, y más: carecen de mayz, y comen unas rayzes que parecen turmas de tierra y que llaman ellos Papas» (López de Gómara 1554: 180).³

El 1555, Agustín de Zárate, parlant de la conquesta del Callao, al Perú, deia que «es una tierra llana y muy poblada de minas de oro, y por ser muy fría no se cría maíz en ella, y los Indios comen unas rayzes que llaman papas, que son de hechura, y aún casi sabor de turmas de tierra» (Zárate 1577: fol. 31v).⁴

El 1590, Joseph de Acosta donava informació més detallada sobre les patates del Perú:

Otro extremo contrario es el que en otras partes de Indias quita el pan de trigo y de maíz, como es lo alto de la sierra del Perú, y las provincias que llaman del Collao, que es la mayor parte de aquel Reino: donde el temperamento es tan frío y tan seco, que no da lugar a criarse trigo, ni maíz, en cuyo lugar usan los Indios otro

1. En molts llocs la turma s'anomena tòfona blanca, mentre que a la tòfona —també coneguda com a *criadilla*— se la coneix com a tòfona negra.

2. La primera part de la *Crònica* es va publicar l'any 1553.

3. La primera edició del llibre de López de Gómara és de 1552.

4. La primera edició del llibre de Zárate és de 1555.

género de raíces, que llaman papas, que son a modo de turmas de tierra, y echan arriba una poquilla hoja. Estas papas cogen, y déjanlas secar bien al Sol, y quebrantándolas hacen lo que llaman chuño, que se conserva así muchos días, y les sirve de pan, y es en aquel Reino gran contratación la de este chuño para las minas del Potosí. Cómense también las papas así frescas cocidas o asadas, y de un género de ellas más apacible, que se da también en lugares calientes, hacen cierto guisado o cazuela, que llaman loco. En fin, estas raíces son todo el pan de aquella tierra, y cuando el año es bueno de éstas, están contentos, porque hartos años se les anublan y hielan en la misma tierra: tanto es el frío y destemple de aquella region (Acosta 1894: 361-362).⁵

A Europa es va començar a introduir el conreu de la patata a la segona meitat del segle XVII, als Països Baixos, tot i que fins al segle XVIII no assolí una àmplia expansió (Maorineau 1970: 1767). La difusió del seu conreu va ser lenta. A França, l'any 1765, l'Enciclopèdia de Diderot i D'Alembert encara l'anomenava també tòfona blanca o vermella i deia:

[...] cette plante qui nous a été apportée de la Virginie est cultivée en beaucoup de contrées de l'Europe, et notamment dans plusieurs provinces du royaume, comme en Lorraine, en Alsace, dans le Lyonnais, le Vivarais, le Dauphiné, etc. Le peuple de ces pays, et sur-tout les paysans, font leur nourriture la plus ordinaire de la racine de cette plante pendant une bonne partie de l'année.... Elle ne sauroit ~~faurait~~ être comptée parmi les aliments agréables; mais elle fournit un aliment abondant et assez salubre aux hommes, qui ne demandent qu'à se sustenter. (Diderot i d'Alembert 1765: 4).

Altres autors han assenyalat que a França es va començar a conrear el 1765 o el 1766, a Normandia (Dubuc 1953: 52).

A Itàlia, tot i que el tubercle ja s'havia descrit l'any 1606, indicant que provenia d'Espanya i Portugal (Gentilcore 2012: 23), l'any 1769 encara era rebutjat generalment per al consum humà (Gentilcore 2012: 36). El seu conreu a gran escala i el seu consum es van iniciar arran de la crisi de 1816-1817 (Gentilcore 2012: 1).

Va ser a finals del segle XVIII que a tot Espanya es va començar a insistir amb força en la necessitat de promoure el conreu de la patata.

L'any 1789, la *Gazeta de Madrid* (*Gazeta de Madrid*, núm. 22, 17 de març de 1789, p. 196) publicava el breu següent:

Instrucción formada por orden del Consejo por D. Henrique Doyle para el cultivo y uso de las patatas. Se hallará en la Librería de Francisco Fernández, frente a Sant Felipe; y se advierte que el mencionado Doyle, que vive en la calle de la Inquisición casa número 24, llevado de su zelo por el bien público se ofrece a dar *gratis*, a quantos acudieren a buscar, la simiente de un alimento tan útil para los pobres, y a responder a las cartas que se le dirijan de las Provincias, pagando el porte, satisfaciendo a las preguntas que puedan hacersele en quanto al modo de sembrar dichas patatas.

A finals del segle XVIII, des dels sectors més il·lustrats, es van fer reiterats esforços per promoure el conreu de la patata entre una classe pagesa essencialment conservadora. El 1794, la Sociedad Aragonesa de Amigos del País oferia subvencions als pagesos que conreessin patates:

5. La primera edició del llibre d'Acosta és de 1590.

A los Labradores que justifiquen haber cultivado y cogido cosecha de papas o patatas de la Mancha en el corriente año, se les contribuirá con un real de vellón por cada quintal hasta la cantidad de mil, distribuidos proporcionalmente entre los cosecheros, cuya cantidad la satisfará en su casa un Caballero Socio que los ha ofrecido; y en la Secretaría de la Sociedad se les entregará una instrucción impresa para su cultivo (Anònim 1794).

L'any 1789, Rozier (1844: vol. 10 p. 267) deia que «la mayor utilidad que hace recomendables las patatas en los campos es la de ofrecer a sus habitantes un alimento preparado ya y conveniente a su estado: los labradores que han adoptado este cultivo esperan impacientes el momento de la recolección de este vegetal, cuya privación sería para ellos una verdadera desdicha. En el día sirven en Europa de alimento a un millón de hombres durante el invierno».⁶

El mateix any, Parmentier escrivia:

Quando pienso que ni la mayor fertilidad del terreno, ni la industria del hombre pueden libertar al mejor país de un año de hambre; que quanto es más escasa la cosecha de granos tanto es más abundante la de patatas; que estas raíces, que crecen y se propagan con seguridad debaxo de tierra, pueden ser el único recurso en los años estériles, en que sube el precio del trigo por la intemperie de las estaciones; y que dan sin ningún adobo ni preparación un alimento tan cómodo y saludable; me admira con raxón, y aún me aflige, la indiferencia con que se mira en ciertos distritos este excelente recurso de que tan fácilmente se pueden aprovechar si quieren (El Cura de Linares, 19 d'octubre de 1797: 229).

Entre 1797 i 1799, un dels promotors del conreu de la patata a Espanya va ser el «Cura de Linares».⁷ En una sèrie d'articles apareguts al *Semanario de Agricultura y Artes dirigido a los Párrocos*, després de lloar les virtuts i la utilitat de les patates, deia que havia introduït amb èxit el conreu de les patates al seu poble. En el primer dels seus escrits, de 5 de febrer de 1797, afirmava que la seva parròquia «abunda mucho en patatas» i explicava que havia experimentat l'elaboració d'un pa de patates que havia estat un èxit, de manera «que me pareció que veía desaparecer de sobre la tierra la hambre y la miseria» (El Cura de Linares, 30 de març de 1797: 204).

El 1799, el Cura de Linares escrivia: «yo vine a mi curato en el año de 1791, época en que solo se cogían en su término de 40 a 50 arrobas de patatas blancas, que en Madrid llaman "gallegas": en este año se han cogido mas de 12.000 arrobas» (El Cura de Linares, 26 de desembre de 1799: 401). En l'article animava tots els capellans a promoure el conreu de la patata a les seves parròquies.

Pot ser significatiu el fet següent. L'any 1829, el marquès de Valle Santoro va publicar uns *Elementos de economía política* en què ni tan sols esmenta les patates. El 1840 se'n va fer la tercera edició, corregida i augmentada, en la qual apareixen unes «Adiciones a la primera parte» on llegim:

6. El volum 8 de la primera edició francesa va aparèixer el 1789. El text citat apareix a la p. 208 d'aquest volum.

7. Linares de Riofrío (Salamanca). Del Cura de Linares no en sabem ni el nom. Tot el que en sabem és el que ell mateix va escriure el 12 d'octubre de 1797: «al cabo soy un cura de aldea que vive entre castaños, sin libros, ni sociedad».

Una de las causas por que en España no llega la escasez de granos al extremo de otras épocas, es el incremento que ha tenido la labor y la introducción del cultivo de las patatas que en el siglo anterior apenas eran conocidas. Hoy se siembran en gran abundancia, gustan a todo género de personas, y los pobres suplen con ellas grandemente la escasez del pan (Valle Santoro 1840: s. f.).

Finalment, en arribar l'any 1851, el conreu de la patata era general a tot Europa: «No hay estado de Europa, no hay lugar, por retirado que esté, donde en la actualidad no se encuentre este tubérculo, y apenas se verá ya entre un millón de labradores uno de aquellos viejos rutineros que por muchos años se obstinaron en no hacer uso de un alimento de que por nada de este mundo consentirían en abstenerse los más» (Burgos 1851: col. 2107). Així, entre 1750 i 1850 es va generalitzar el conreu de la patata a Europa. En el cas d'Espanya, l'any 1799 el conreu no era encara general, tot i que s'havia introduït de manera important en certes zones. A Catalunya la seva expansió va arribar entre 1800 i 1850. La següent taula mostra la producció de patates a Espanya el 1799. Les xifres són en arroves (1 arrova = 11,502 kg). Cal notar que si bé és versemblant que sota el terme *batates* s'estigui parlant en realitat de patates; sembla que en aquest cas el terme *criadillas* no designa realment les patates, ja que en la relació de la província de La Manxa es distingeix entre *criadillas* i *patatas*.

Província	Batates	Criadillas	Papas	Patates
Canàries			1.279.998	
Galícia	270.201			
Granada	17.690			
Guadalajara			8.310	
La Manxa		53.820		275.000
Múrcia		12.800		
Salamanca				134.064
Sevilla			2.525	
Toledo				105.999

Font: Polo Catalina 1803. Elaboració pròpia.

Pel que fa a la introducció de la patata en àrees properes a Catalunya, sembla ser que al País Valencià es va introduir a finals del segle XVIII o principis del XIX des de Catalunya i Aragó (Brines 1996: 64). A Múrcia, el 1750 ja es conreaven. Aquell any, a Caravaca se'n van recollir 2.265 arroves (Sánchez Romero 1990: 264-265).

El conreu de la patata a gran escala va patir moltes i diverses traves, cosa que en va alentir la producció massiva per al consum humà. Va topar amb la desconfiança de propietaris i pagesos, tant pel risc que comportava la introducció de nous conreus desconeguts com per la inèrcia provocada per les tècniques de conreu tradicionals, que passaven de pares a fills. També als poders públics els va costar promoure el nou conreu de manera insistent i convincent i, en bona part, només ho van fer quan van creure que la patata podia posar fi als episodis periòdics de fam.